

هژرور، محمد رضا

آموزش تذهیب ختنی ۱ [یک] / محمد رضا هژرور، فرید هژرور؛

متراجم اکرم بر آبادی؛ ویراستار آزاده واعظ نیا. — تهران : میردشتی ،

۱۳۸۴

۲۱۶ ص. ۲۲ × ۲۹: مصور. (آشنایی با هنرهای سنتی ایران: ۶)

ISBN: 964-95857-5-3

فارسی - انگلیسی.

فهرستنامه بر اساس اطلاعات فیبا.

۱. اسلامی. ۲. تذهیب — راهنمای آموزشی. ۳. تذهیب ایرانی

الف. هژرور، فرید. ب. برآبادی، اکرم، متراجم ج. عنوان.

۷۴۵/۶۷۰۹۰۵

ND ۳۲۴۱/۵۹۷۶

م ۸۴-۳۵۳

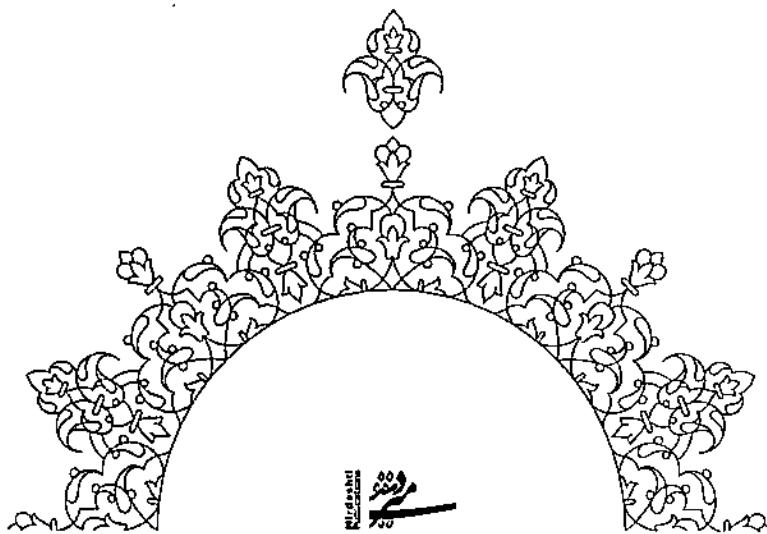
کتابخانه ملی ایران

آشنایی با هنرهاي سنتی ایران ۶

آموزش تذهیب (ختائی ۱)

محمد رضا هنرور - فرید هنرور

عنوان: آموزش تذهیب (ختایی ۱)

Demonstration of Illumination (Khatael 1)

طرح و اجراء: محمد رضا هنرور، فرید هنرور

Design and Performing : Mohammad-Reza Honarvar , Farid Honarvar

صفحه آرایی: فرید هنرور، نگین نیک خصال

Layout : Farid Honarvar , N. Nik Khesal

مقدمه: دکتر صلاح الدین شیرزاد

Foreword :Sallah - Iddin Shirzad (Ph.D.)

مترجم انگلیسی: فریدر فریدافشین، اکرم برآبادی

English Translations by :F.Faridafshin, Akram Barabadi

ترجمه عربی به فارسی مقدمه: سید عبد الرضا قریشی زاده

Translation From Arabic in to Persian by : S. A. R. Qorayshizadeh

ویراستار: آزاده واعظ نیا

Editor : Azadeh Vaezniya

ناظارت فنی: علی زارعی

Technical Supervisor : Ali Zarei

لیتوگرافی: فرآیند گویا

Lithography : Farayand-e Gooya

چاپ اول: ابیانه ۱۳۸۴

Printed by : Abyaneh 2005

صحافی: مینو

Bounded by : Minoo

ناشر: انتشارات میردشتی

Publisher : Mirdashti Publishing

شمارگان: ۳۵۰۰

Circulation : 3500

شابک: ۹۶۴-۹۵۸۵۷-۵-۳

ISBN : 964-95857-5-3

تهران: میدان انقلاب، ابتدای کارگر جنوبی، بیش وحدت نظری، مجتمع تجاری نادر

Address : Nader blag., Vahid Nazari St., South karegar St., Enqelab sq., Tehran-IRAN

اتشارات میردشتی تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۹۰۶۶۱-۲ - ۰۲۱-۶۶۴۹۱۹۶۸

Tel.: (+9821) 66490661-2 Fax : (+9821) 66491968

مشهد: چهار راه لشکر، بطرف میدان ده دی، پاساز دیدنیها

Address : Ahead to Dey sq., Didaniha Passage -Lashkar

تلفن: ۰۵۱-۸۵۴۴۹۵۱ - ۰۵۱-۸۵۱۴۷۶۱

Tel.: (+98511) 8544951 Fax : (+98511) 8514761

فهرست مطالب

۷	پیشگفتار
فصل اول	
۱۵	مراحل شکل گیری یک شاخه ختایی
فصل دوم	
۲۵	قرنیه و مراحل یک پیچش حلزونی شکل بصورت نقطه ای و برعکس
فصل سوم	
۳۹	مراحل طراحی یک شاخه ختایی با استفاده از گلهای تک رنگ
فصل چهارم	
۵۱	فرمها گوناگون طراحی ساقه های ختایی
فصل پنجم	
۸۱	مراحل دوبندۀ نمودن ساقه های ختایی
فصل ششم	
۱۱۱	طراحی گلهای وبرگها بر روی فرمها مختلف حرکتهای ختایی
فصل هفتم	
۱۳۵	نحوه قرار گرفتن گلهای بزرگ و کوچک بر روی حرکتهای گیس باف و زنجیره ای
فصل هشتم	
۱۶۱	گلهای تک رنگ
فصل نهم	
۱۷۳	نمونه طرحهای ختایی با استفاده از گلهای تک رنگ
فصل دهم	
۱۹۱	طراحی گلهای تک رنگ بر روی حرکت گیس باف
فصل یازدهم	
۱۹۹	طراحی نشان و طرح واگیره با استفاده از گلهای تک رنگ

هو الجميل

حفظ هويت ملي، اصالتهای هنری و آثار گرانسنج ايران زمين به عنوان اماتي با ارزش وظيفه ملي هر ايراني است، بار اين رسالت خطير بر دوش جامعه فرهنگي کشور و از آن جمله ناشران، سنگين تر از ديگران است.

در اين راستا انتشارات ميردشتى با پشتوانه چندين ساله در عرصه نشر کتابهای نفيس ايرانشناسي، هنری و ادبیات کلاسيك ايران به زبانهای خارجي با همکاري جمعی از هنرمندان ارجمند، انتشار مجموعه کتابهای آموزش هنرهای سنتی ايران، با هدف ترويج، گسترش و انتقال بخشی از ميراث ارزشمند هنری کشورمان به نسل حاضر را در برنامه کاري خود قرار داده است.

كتاب حاضر بعنوان ششمین اثر از مجموعه کتابهای آموزش تذهيب، ميناپور، نقش مايه‌های ايراني و... تقديم علاقمندان و هنرآموزان عزيز می‌گردد.

مديرiyت انتشارات با کمال خرسندي در جهت ارتقاء محتوا و كيفيت تجربه جديد خود، از رهنماودها و ديدگاههای صاحب نظران و هنرمندان گرانمايه استقبال می‌کند و از خداوند توانا توفيق تداوم و استمرار اين حرکت فرهنگي را در جهت پاسداشت ميراث ماندگار هنری اين مرزو بوم مسئلت دارد.

بمنه و كرمه

انتشارات ميردشتى

نقش و نگار اسلامی

نقش و نگار (تزئینات) یکی از رایج ترین هنرهایی است که در میان همه مردم جهان متدالو شده است. نقش و نگار گونه‌ای از انواع کارهای تزئینی است، مبتنی بر پایه ای از اصول، قواعد و چارچوبی خاص که ترکیب اجزاء آن با رعایت اصولی شکل می‌گیرد.

با چنین پشتونهای است که کارهای مشابهی از این دست در مناطق مختلف جهان اسلام گسترش یافته و جالب این است که همه اسامی این تزئینات از جمله نقش، تذهیب، زخرفه و ... با ریشه ای عربی در بین سه ملت بزرگ فارس، عرب و ترک به فراوانی کاربرد دارد.

البته این نوع نامگذاری نقش و تزئینات به نوع کاربرد آن بستگی دارد، بعنوان مثال نقش و نگارهایی که بر صفحات کتاب و تابلوهای خوشنویسی نقش می‌بندد تذهیب نامیده می‌شود که علت این نامگذاری کاربرد فراوان طلادر آن است. و نقوشی که بر دیوارها و کاشی‌ها نقش می‌بندد نامهای دیگری دارد. چارچوب و قواعد این نقش‌ها در اثر تمرین و ممارست در مسیر تکامل هنری انسان از دیر باز تاکنون شکل گرفته و سامان یافته است. نقش اسلامی به دو نوع اصلی تقسیم می‌شود که عبارتند از:

نقوش هندسی و نقوش گیاهی

در برخی از طرحها نیز عناصر حیوانی با نقش‌های گیاهی در آمیخته‌اند به گونه‌ای که نمی‌توان آن را نوعی دیگر انگاشت. برخی نقوش اسلامی را بعنوان یکی از نقوش اصلی محسوب می‌کنند که این خطای بیش نیست. و در نظر آنان نقوش جانوری پس از نقوش هندسی و گیاهی نوع سوم به شمار می‌رود. این نقش و نگارها با جلوه جدیدش به سبب گسترش وسیع و فوق العاده‌اش در سرزمین‌های اسلامی، تزئینات (نقش و نگار) اسلامی نامیده شده است.

با رزترین عرصه گسترش و کاربرد این نقوش عبارتند از: ساختمان‌ها، بناها و اشیاء ساخته شده از موادی چون، شیشه، سرامیک، مواد معدنی (فلز)، چوب، منسوجات، دست بافته‌ها و صفحات کتاب‌ها.

از دیدگاه من، زیبائی شناسی فطری انسان و عامل اقتصادی دو عامل اصلی و اساسی در گسترش تزئینات اسلامی به شمار می‌رودند. زیرا از طرفی این تزئینات آمیزه ای از عناصر (موتیف‌ها) گیاهی و جانوری است که خود بازتاب جلوه‌های جذاب و زیبای طبیعت است و آنچه که جذابیت آنرا دوچندان می‌کند، کاربرد بجا و مناسب رنگ‌ها و طلا در آن است، و در عامل دوم با توجه به اینکه از پیش از سده نوزدهم میلادی تزئین تولیدات در انواع مختلف آن بعنوان تنها عامل تبلیغات بازرسانی به شمار می‌رفته و تاکنون نیز بجای مانده است، و امروزه در انواع تبلیغات دیداری، شنیداری مستقیم و غیر مستقیم، جعبه سازی، بسته بندی و ... و هر آنچه که در زمینه تبلیغات امروزین بکار می‌رود. این نقش‌ها همچنان متدالو و تأثیرگذار است.

در روزگاران پیشین برخی از ثروتمندان و حکام، صنعتگران و هنرمندان را ترغیب به استفاده از این طرح‌ها می‌کردند و آنان نیز برای جلب نظر سفارش دهنده‌گان و دریافت پاداش بیشتر مبادرت به اعمال سلیقه مشتریان می‌کردند. با کمی دقیق از نظر فلسفه زیبایی شناسی در می‌باییم که در نقش و نگار علت سوسی نیز وجود دارد و آن این است که گسترش و رواج این تزئینات در برخی از دست ساخته‌ها (مصنوعات) و بنایها در واقع بعنوان رفع عیوب ظاهری اشیاء و نمای بنایها بوده است.

برغم استفاده محدود و کم از تزئینات در این اواخر در بسیاری از زمینه‌ها رموز و اسراری نهفته که ریشه در اعتقادات و باورها دارد.

بنا به مشهور، بشر اولیه و پس از او فرزندان و نوادگانش تصاویری از جانوران و گیاهان و حتی اشکال هندسی را به منظور بیان باورها و اعتقادات دینی خود نقش می‌کردند و جالب اینکه تمامی این نقوش که تصاویری از گیاهان و جانوران بود به عنوان پایه‌ای برای شکل‌گیری تزئینات امروزین به شمار می‌آیند. به گونه‌ای که تزئینات و نقوش اسلامی در واقع تکامل یافته همان تزئینات و نقوش اولیه و طرحهایی است که پیش از اسلام و از قرن‌های گذشته متداول بوده و در واقع مسیر تکاملی خود را پیموده و تحول شگرفی یافته است. بویژه نقش و نگارهای هندسی که پیش از اسلام بصورت نقوش فارسی و رومی وجود داشت و پس از ترکیب نقوش غربی و شرقی سبک جدیدی بوجود آمد که یونانی (Hellenstic) نامیده شد و پس از آن در دوران‌های بعد در جهان اسلام رواج یافت.

در مجموع انواع نقوش در مجموعه بنای‌های اسلامی در سرتاسر جهان اسلام از تزئینات اسلامی سرچشم می‌گرفته به گونه‌ای که دارای وجه تمایز نسبت به سایر طرحها است و به آسانی از دیگر طرحها و نقوش باز شناخته می‌شود. از آنجا که این نقوش مورد توجه قرار گرفته، کاربرد آن در تابلوهای خوشنویسی و بنای‌های مذهبی از جمله مساجد رایج شد و جایگاه ویژه‌ای را از آن خود کرد. تا جایی که منجر به جذب گروههای فراوانی از مشتاقان به آموختش و ترویج آن گردید و موجب شد که بسیاری از علاقمندان و هنرجویان کشورهای اسلامی برای آموختن آن، راهی کشورهایی چون ایران، ترکیه و برخی از کشورهای عربی شوند.

بدینسان کتابهای آموزش پایه‌ای و اصولی طرح و نقش بویژه کتابهایی که مولفان آن بر تمرین اصولی و فنی نقش و نگار تاکید دارند پدید آمد.

صلاح الدین شیرزاد
دکترای تاریخ هنر اسلامی

الزخرفة الإسلامية

تعد الزخرفة واحدة من أشيع الممارسات الفنية و المنتشرة بين الناس في كل مكان. و هي ضرب من ضروب العملية التربينية اتخذت صيغة محددة، اي صار تصميماها و رسماها مبنيا على قواعد و أصول متقد عليها، و بذلك صارت تسمية (الزخرفة) مصطلحا محددا. مع الأخذ بالاعتبار أن هناك تسميات اخرى مرادفة تطلق على العملية الزخرفية في مناطق متعددة في العالم الإسلامي، و تكاد تكون جميع الأسماء ذات جذر عربي، مثل: نقش، تذهيب، زخرفة، رقش... الخ، وهي مستعملة بكثرة بين أبناء ثلاث امم رئيسية، و هم الفرس و العرب و الترك. و أحيانا يكون اختلاف التسمية بالنسبة لمجال استخدام الزخرفة، فالزخارف التي ترسم على صفحات الكتب او على اللوحات الخطية تسمى به (التذهيب) ربما بسبب كثرة استخدام الذهب، أما تلك التي ترسم على الجدران أو بلالطات الخزف فلها تسميات اخرى. استخلصت قواعد الزخرفة من الممارسات التربينية العامة التي كان يمارسها الانسان منذ القدم و كذلك من بعض تشكل الزخرفة الإسلامية من نوعين اساسيين هما: الزخرفة الهندسية و الزخرفة النباتية، و في بعض الأحيان تدخل عناصر حيوانية كثيرة في الزخرفة النباتية، و لكننا لا نستطيع ان نفرد لها نوعا خاصا، لأنها لا تمتلك منظومة كاملة و مستقلة كالنباتية، بل تأتي ملحقة بالنباتية، إنما يجب ان لا نغفل عن اي البعض يجعل الزخرفة السليمية حيوانية الأصل، فعند هؤلاء يمكن ان تكون الزخرفة الحيوانية نوعا ثالثا إلى جانب الهندسية و النباتية.

النشرت الزخارف الإسلامية بملامحها الجديدة، و التي من أجلها اتصفت بالإسلامية، انتشاراً كبيراً في جميع أنحاء العالم الإسلامي، و كان أبرز ميادين انتشارها: العمارة، و الأدوات المصنوعة من شتي المواد كالزجاج و الخزف و المعدن و الخشب و النسيج و صفحات الكتب. و لقد ساعد على هذا الانتشار عاملان رئيسيان؛ الأول: ميل الإنسان الفطري نحو التجميل، و بما أن هذه الزخارف تحوي عناصر نباتية و حيوانية فإنها و تعكس مشاهد الرياض و الجمال الطبيعي. و مما يزيد من جاذبيتها استخدام الألوان و الذهب فيها.

و أما العامل الثاني: فإنه - برأيي - عامل اقتصادي. إذ إن تزيين المنتجات بمختلف أنواعها كان العنصر الإعلاني التجاري الوحيد قبل القرن التاسع عشر الميلادي، و كان يؤدي دور الإعلانات المقروءة و المسموعة و المرئية، و دور التغليف و التعليب، و كل ما يدخل في مجال الإعلان في وقتنا الحاضر و حتى المنتجات التي كان بعض الأثرياء و الحكام يكتفون الصناع (المزخرفين) بإنجازها ابتداءً فقد كان الصانع يرجو من جراء عمله ترضية زائدة من ذلك الزبون، و وبالتالي سيتلقىكافأة أكبر. و في الوقت نفسه ليكون منتجه عملاً دعائياً يجذب تكاليف متكررة من المصدر نفسه أو من غيره. و إذا ما تعمقنا في الجانب الفلسفى الجمالى للزخارف لامكنا ان نضيف عالماً ثالثاً لانتشارها، و انتشار عموم الأشكال التزيينية في المنتجات و العمران، إلا و هو تغطية عيوب نسب المساحات، فالنسب الجميلة في المساحات و السطوح عند ما لم يكن تتحققها أمراً ممكناً في كل مرة، فقد أصبح الإكساب بالزخارف أو مختلف التزيينات ضرورياً لتمويه العيوب و اضطراب النسب.

و بالرغم من انحسار استخدام الزخارف مؤخراً في كثير من المجالات الرموز ذات الجذور العقديبة، فمن المعروف أن الإنسان القديم و من بعده أخلفه قد رسموا أشكالاً لحيوانات أو نباتات أحياناً. و أشكالاً هندسية أحياناً أخرى، علي سبيل التعاویذ أو بعض الطقوس الدينية. فكل هذه النقوش و الرسوم التزيينية التي تضمنت صور النباتات و الحيوانات بشكل كبير قد كانت مصدرًا لنشوء الزخرفة بشكل عام، و منها الزخرفة الإسلامية التي هي امتداد للزخارف التي كانت مستخدمة قبل ظهور الإسلام، ولكنها تطورت بشكل كبير، و خاصة فيما يخص الزخرفة الهندسية. فقبل الإسلام كانت زخارف الفرس و الروم و ما نتج

من اللقاء الز خارف الغربية بالز خارف الشرقية و التي سميت بالهلنستية^{*} منتشرة في الأقطار التي دخلت فيما بعد في العالم الإسلامي. و من مجموع أنواع الز خارف في كل بقعة من بقاع العالم الإسلامي نشأت الزخرفة الإسلامية و اخذت سمة مميزة بحيث صار من السهل تمييزها عن الطابع الذي كان عليه قبل ذلك.

قد يلفت النظر بشكل واضح، إلا أن انتشارها في اللوحات الخطية و العمارة الدينية كالمساجد و غيرها، قد تعاظم كثيراً، و هذا ما دفع إلى إقبال الكثيرين على تعلمها و احترافها و بذا انتشرت المعاهد التي تعنى بتعليمها في أرجاء كثيرة من البلدان الإسلامية و لا سيما في إيران و تركيا و بعض البلدان العربية. و تبعاً لذلك.

بدأت الكتب التعليمية الجادة بالظهور، و خاصة تلك التي يُعدّها مؤلفون يمارسون الزخرفة وفق أصولها الصحيحة.

صلاح الدين شيرزاد

دكتوراه – تاريخ الفن الإسلامي

Islamic Patterns

Pattern (decoration) is one of the most common arts which is usual among all nations throughout the world. Pattern is some how a type of decorative arts on the basis of a particular system and the composition and combination of its details is based on certain principles. Considering such supports, similar works of art spreader in different regions of Islamic world. It's remarkable that names of these patterns like Naqsh (pattern and design), Tazhib (illumination) Zakhrofah (gold breathing), , etc, which are all derived from Arabic roots, are abundantly used by the three great nations of Persian, Arab and Turk.

Of course the way of naming patterns is depended on their application, for example patterns on the book pages are called illumination, due to the great usage of gold in it. Patterns on tiles have other different names. Methods of these patterns have been for med by practicing, on the way of artistic development of human kind . Islamic patterns are devided into two major types. Concerning : Geometric patterns and herbal patterns.

In some patterns, animal elements are blended with herbal patterns, the way that it can't be considered as a different type. In fact they are supposed to be a part of herbal patterns.

Some consider Arabesque pattern as one of the major and basic patterns, but they're completely wrong. In their view. After geometric patterns and herbal patterns, animal patterns are supposed to be the third type.

These patterns with their new manifestations, because of their quick and extraordinary distribution in Islamic regions, has been called Islamic patterns. The most evident fields of spreading and employing these patterns are buildings, objects made of glass, ceramic, metal, wood, textiles, tapestries and book pages.In my Opinion, innate need of human to beauty and financial factor are considered as the two major factories for development and distribution of Islamic patterns. Because on one hand these patterns and decorations are combinations of herbal and animal elements and motives which are the representation of attractive and beautiful aspects of nature, and what increases their attractiveness is the proper and harmonic use of colors and gold in them.

As for the second factor, considering that since prior to 19th AD decorating all types of productions was supposed as the only advertising factor and is until now, as in all types of visual and aural, direct and indirect advertisement, box making, packaging and anything applied to today's

advertisement, These patterns are still common and effective. Even in the Past, some riches and rulers encouraged craftsmen and artists to use these patterns, and they did so in order to draw the attention of stomers and obtain more bonus.

With a little nicety, there will be found, third factor with a view to aesthetics philosophy and it's this: the development and prevalence of these patterns was because of using them in some handicrafts and buildings as coverings for curing the faults of their appearance.

In spite of using a few limited patterns there are many secrets which take root from beliefs and faiths. It is said that primitive men and their off springs drew images of animals and vegetables, even geometric shapes in order to express their religious beliefs and faiths. It's remarkable that all these patterns which were images of animals and vegetables are considered as the beginings for the formation of today's patterns. In fact Islamic patterns are some how the evolution of primary patterns and pre. Islamic designs which were common since centuries ago. Actually they have passed their evolving process and have change considerably; specially geometric patterns which were common before Islam and are known as Persian and Roman patterns; and after combining with eastern and western pattern, a new style was formed, called Hellenistic and prevailed throughout the Islamic world during next centuries.

In general , variety of patterns in all Islamic buildings throughout the world are derived from Islamic patterns so that they are different from other patterns and because of that they have been easily separated from other patterns and designs and have been taken into consideration. So that using them in calligraphy and religious buildings (including mosques) prevailed and found such a particular rank that lead to absorption of many enthusiasts into learning and prevailing them and caused many art students move to countries like Iran, Turkey and some of Arabic countries in order to learn these patterns.

So basic academic books of pattern and design were created ,specially books by authors who insisted on practicing patterns and designs technically and methodically.

Sallah - Iddin Shirzad
History of Islamic Art (Ph.D.)